

Oceny i omówienia

JERZY STARNAWSKI: *Warsztat bibliograficzny historyka literatur obcych*. PWN Warszawa 1983, 305 ss.

A. MURCHE-KIKUT, A. SCHUBERT, przy współpracy S. GUDERIANA
I. M. TUCHELA: *Polen. Eine landeskundliche Bibliographie Auswahlverzeichnis) aus den Beständen der Staats- und Universitätsbibliothek*. Universität Bremen 1983, 212 ss.

Można by najogólniej powiedzieć, że prace bibliograficzne mają w Polsce złą renomę. Trudno nawet powiedzieć, gdzie tkwi źródło takiego stanu rzeczy. W sposób szczególny odnoszą się do filologii obcych, a nader ostro występuje brak materiałów bibliograficznych w zakresie badań niemcoznawczych, w tym także w polskiej germanistyce; dotarcie do materiałów sprzed 1945 r., zwłaszcza do materiałów czasopiśmienniczych, stanowi istną gehennę. Można w pewnym uproszczeniu (ale jedynie w pewnym) stwierdzić, że Polska nie dorobiła się jak dotąd bibliografii prac niemcoznawczych i stosunków kulturowych między Polakami i Niemcami. Nawet renomowane instytuty badawcze mają z tym zagadnieniem sporo problemów, np. obszernie studia *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii. Studia z dziejów historiografii Polskiej i Niemieckiej*. Cz. I i II (Poznań 1974 i 1984), są nader skąpo wyposażone w bibliografię lub pozycje bibliograficzne w przypisach.

W tym kontekście chcę wskazać na dwie publikacje, które podejmują temat bibliograficzny polonistów i germanistów. Książka J. Starnawskiego wyrosła z wieloletnich prac nad polską bibliografią nauki o literaturze (Wyd. I — 1957, II — 1972, III — 1982). Recenzowana książka J. Starnawskiego jest pierwszą tego typu książką na polskim rynku wydawniczym i jedną z nielicznych tego typu na świecie. Mianowicie znajdujemy tu bibliografie literatury antycznej, łacińskiej średniowiecznej, renesansowej i oświeceniowej, literatury romańskiej (materiały bibliograficzne do pięciu literatur oraz Ameryki Łacińskiej), germańskie (do pięciu literatur), w języku angielskim (do ośmiu literatur oraz literatury anglojęzycznej Murzynów w Afryce i Ameryce) oraz literatur słowiańskich i niesłowiańskich sąsiadów Polski (łącznie do jedenastu literatur oraz do literatur narodów Jugosławii). Zakres materiału bibliograficznego jest ogromny, a zważywszy, że każdej (albo niemal każdej) literaturze można by poświęcić oddzielne opracowanie, książka J. Starnawskiego jest niezbyt obszerna. Otóż wydaje mi się, iż przyjęta zasada, nazwałbym ją systematyzacją krzyżową, utrudnia korzystanie z bogatego materiału zawartego w opracowaniu. Bowiem stratyfikacja językowa materiału bibliograficznego została podporządkowana stratyfikacji tematycznej, uwidocznionej w podziale książki na części: bibliografie ogólne, międzynarodowe bibliografie języko- i literaturoznawcze, bibliografie literackie, encyklopedie — słowniki, syntezy literatur obcych, podstawowe dzieła z zakresu nauki o literaturze, prace z zakresu rodzajów literackich, podstawowe informacje o bibliotekach w świecie. Zamyka książkę indeks autorów i dzieł anonimowych. Zdaję sobie sprawę, iż przyjęta zasada porządkowania materiału jest analogiczna, jaką autor przyjmuje w swoich polonistycznych warsztatach bibliograficznych, ale sprawia ona, że materiałów bibliograficznych do

literatur niemieckiego obszaru językowego przychodzi szukać w kilku miejscach. Trudno czytelnikowi zorientować się w tej ogromnej materii, niemożliwe wręcz staje się uzyskanie obrazu stanu badań w zakresie nauk o literaturze w danym kraju. Zyskuje na tym spojrzenie na całość procesu poznania dzieła literackiego. Ale sądzę, że uzyskanie komparatystycznego obrazu jest w wyniku przyjętej metody utrudnione. Autorowi można by zarzucić, że selekcja materiału odbywa się na nie w pełni wyjaśnionych we wstępie zasadach. Jeżeli dać wiarę pogładowi autora, iż „myślał o młodzieży studiującej” (s. 9), to sądzę, że dla studenta germanistyki, anglistyki, romanistyki przydatniejszy i operatywniejszy byłby układ całego materiału bibliograficznego w stratyfikacji poszczególnych filologii, a dopiero w jej ramach podział na zakresy, tematy i specjalności. Okazałoby się wówczas także, że zbiór materiałów bibliograficznych opracowany z perspektywy komparatystyki światowej nauki o literaturze wymaga innych (nie tylko węższych) kryteriów selekcji materiałów, aniżeli podręcznik adresowany do studentów poszczególnych filologii. Trzeba Autorowi przyznać rację, kiedy wyznaje, iż „informatorium bardziej wyczerpujące, które mogłoby stanowić obszerniejsze *vademecum* dla poszczególnych gałęzi filologii, nie może być dziełem jednego człowieka” (s. 10). Dlatego wskazanie na różnego rodzaju informatory i wprowadzenia do nauki o literaturze w zakresie danej filologii obcej wydaje się nader ważne (w tym zakresie brak najważniejszego opracowania ostatnich lat H.-J. Blinna: *Informationshandbuch — Deutsche Literaturwissenschaft*. Frankfurt, Fischer Tb 1982, które w sposób niezwykle pogładowy udostępnia wiele najpotrzebniejszych informacji).

Wychodząc od germanistyki sformułowałem kilka ogólnych uwag, ale należałoby sobie życzyć, by ta ważna książka została szczegółowo omówiona przez specjalistów wszystkich uwzględnionych filologii narodowych. Jestem bowiem przekonany, że jest to jedna z możliwych dróg interkulturowego spojrzenia na polonistykę polską i przezwyciężenia jej ksenofobistycznych tendencji, a z drugiej strony do wypracowania przewodników bibliograficznych filologii narodowych przeznaczonych dla polskiego użytkownika.

Druga z recenzowanych książek ma znacznie szerszy zakres podmiotowy i jest także przeznaczona dla studentów, jednakże tym razem niemieckich. Bibliografia — jak wynika z tytułu — ma charakter „krajoznawczy”. Jej zakres materiałowy jest ograniczony zbiorami Biblioteki Państwowej i Uniwersyteckiej miasta Bremy, ale muszą to być zbiory bardzo interesujące i spore, skoro jest to jedynie wybór. Edycja została przygotowana przez pracowników uniwersytetu w Bremie, którzy zostali zobligowani do przygotowania zestawów bibliograficznych (*themenbezogene Projektapparate*) dla tematyzowanych analiz o Polsce. Zebrano zatem dla poszczególnych tematów dostępną literaturę, którą rozszerzono i ujęto w komentowaną bibliografię. Ze wstępu wynika, iż zainteresowanie sprawami polskimi wśród pracowników uniwersytetu w Bremie nie jest przypadkowe i chwilowe. Autorzy bibliografii podkreślają także, iż akcent położono na zebranie materiałów historycznych, politycznych, społeczno-ekonomicznych, kulturalnych i geograficznych.

Sądzę, że dla uzyskania ogólnego obrazu publikacji warto przytoczyć główne działy, w które ujęto materiały bibliograficzne. Są to: 1. opracowania ogólne (z dalszym podziałem na podręczniki, monografie i albumy, bibliografie, czasopisma i roczniki, słowniki, mapy i atlasy, przewodniki turystyczne, materiały audiowizualne); 2. polityka, socjologia, ekonomia; 3. historia (z dalszym podziałem na opracowania ogólne, okresy do 1772, 1772-1918, Polska w pierwszej wojnie światowej i okresie międzywojennym, w drugiej wojnie światowej, Polska po drugiej wojnie światowej); 4. historia terytorialna Polski (z podziałem na opracowania ogólne,

Pomorze, Prusy Zachodnie i Wschodnie — które określone są jedynie jako Warmia i Mazury — Śląsk, inne terytoria, historia miast, Gdańsk, Warszawa, inne miasta); 5. kultura, kościoły, oświata; 6. geografia; 7. geografia regionalna (z podziałem na regiony: nadbrzeżny, zachodni, centralny, wschodni, podrozdział za tytułowany rzeki); 8. biografie. To, iż publikacja została wydana małą poligrafią, i jedynie monochromatycznie, nie jest dla autorów przeszkodą, by zamieścić bardzo wiele reprodukcji, map, tabel i wykresów. Publikacja ta może być przykładem, że nie mała czy duża poligrafia, a jedynie koncepcja i zawartość treściowa decydują o merytorycznym znaczeniu opracowania.

Podstawową część książki otwiera schematyczna mapa Polski, kilka tekstów literackich związanych z dziejami naszego narodu i państwa oraz anonimowy wiersz z lat trzydziestych XIX w.: *Zołnierz i Matka* — jest to jeden z wielu utworów znanych jako tzw. *Polenlieder* (Pieśni polskie). Teksty te rozpoczynają pierwszy rozdział. Także następne rozdziały rozpoczęte są akcentem literackim, graficznym lub fragmentem piśmiennictwa politycznego.

Drugi rozdział (o polityce) rozpoczyna pełny tekst *Konstytucji PRL*, rozdział trzeci (o historii) polski hymn narodowy z tekstem polskim (niestety bez tekstu niemieckiego) i nutami oraz kronika głównych wydarzeń historycznych (ostatni zapis z roku 1980); rozdział czwarty (historia terytorialna) rozpoczyna się mapą Polski z podziałem na regiony (wyłącznie ono- i toponomastyka polskojęzyczna) oraz słowniczkiem nazw historycznych regionów (łącznie 19 regionów) z krótkim określeniem usytuowania i charakterystyką regionu; rozdział piąty (o kulturze) jest wzbogacony reprodukcjami karty tytułowej pierwodruków (np. M. Reja, *Krótką rozprawa między trzema osobami: Panem, Wójtem a Plebanem*. Kraków 1543), portretów i autografów (np. M. Reja, M. Kopernika, A. Mickiewicza, J. Piłsudskiego, E. Gierka i in.). Ilustracji jest sporo, zarówno z czasów najnowszych, jak i okresów historycznych. Łącznie z krótkimi tekstami o charakterze syntetycznego przeglądu poszczególnych dziedzin (np. gospodarka, rolnictwo, przemysł, turystyka, zaludnienie) dają niemieckiemu czytelnikowi informacyjne i pogładowe uzupełnienie opisów bibliograficznych. Wśród tych zapisów (autor, tytuł, miejsce wydania, wydawnictwo i rok) przeważają tytuły polskie, ale jest także sporo tytułów niemieckich, angielskich, rzadziej francuskich. Odnosi się wrażenie, że autorzy preferowali wydawnictwa z okresu po 1945 r. (ale gdzie to było konieczne, przytaczano także publikacje z XIX w. i wcześniejsze) i autorów piszących obiektywnie (choć nie brak i takich nazwisk jak A. Brackmann, K. Lück, W. Recke, F. Golczewski). Autorzy opracowania zdani byli na materiały biblioteki w Bremie, dlatego pytanie o reprezentatywność zaproponowanego zestawienia dla każdego z kręgów tematycznych nie może znaleźć pełnej pozytywnej odpowiedzi. Zebrane materiały bibliograficzne nie dają rozeznania o pełnym stanie badań każdego z kręgów tematycznych. Sami autorzy wskazują we wstępie na trudności, jakie może stworzyć fakt, iż większość publikacji ujętych w bibliografię zostało napisanych po polsku...

Dobrze zatem się stało, iż ujęto chociaż niektóre publikacje polskich autorów, opublikowanych w innych językach europejskich. Wśród dyscyplin pominiętych znajduje się literatura polska i kulturowo-literackie stosunki polsko-niemieckie (czyżby nie należały do „krajoznawstwa”?). Z tego zakresu opublikowano bardzo wiele, zarówno po niemiecku jak i po polsku. Zbytnie zachwianie proporcji poszczególnych kręgów tematycznych poprzez uprzywilejowanie polityki i historii, niedoceniecie kultury oraz pominięcie niemiecko-polskich stosunków kulturowych skłoni czytelnika niemieckiego do wyciągnięcia fałszywych wniosków i umocnie-

nia poglądu, iż w życiu narodu polskiego, w jego twórczości duchowej przeważa czynnik polityczno-historyczny. Sądzić można, iż nic bardziej fałszywego.

W związku z tym wyrażam postulat, by w następnych wydaniach tej bardzo interesującej publikacji (nb. przez autorów zapowiadanych) uwzględnić w stopniu znacznie szerszym dziedziny działalności kulturowej, a tym samym dać czytelnikowi bardziej wyważony obraz tego, co w podtytule określono jako *Bibliografie krajoznawczą*.

Jan Papiór

WINFRIED SCHULZE: *Deutsche Geschichtswissenschaft nach 1945*. R. Oldenbourg Verlag, München 1989 [„Historische Zeitschrift”, Beihefte, Neue Folge, Bd. 10], X + 366 ss.

Kolejny tom wydawanej przez Lothara Galla serii zeszytów monograficznych „Historische Zeitschrift” inspirowany był wyraźnie 40-leciem powstania RFN i 40. rocznicą odtworzenia Związku Historyków Niemieckich (*Verband der Historiker Deutschlands*). Bezpośredni impuls dla autora stanowiły obrady monachijskiego sympozjum historyków (*Kolloquium des Historischen Kollegs*) w 1986 r., zwłaszcza zaś wygłoszony tam referat Ernsta Schulina, profesora uniwersytetu we Fryburgu, najwybitniejszego dziś specjalisty zachodniemieckiego w dziedzinie historii historiografii. Winfried Schulze, profesor historii nowożytnej w Ruhr-Universität w Bochum, pisze o historykach i nauce historii w strefach okupacyjnych mocarstw zachodnich i późniejszej RFN; o historiografii w strefie radzieckiej i w NRD wspomina marginalnie.

Tytuł książki niedostatecznie określa zakres badań: obejmuje on lata powojenne, autor zaś kończy wywód na początku lat 60-tych, formułując m.in. tezę, iż datą zamykającą pierwszy okres powojennej historiografii niemieckiej jest 1958 r., kiedy to powstanie *Deutsche Historiker-Gesellschaft* w NRD przypieczętowało zarówno organizacyjny, jak i metodologiczny podział niemieckiej nauki historycznej. Przypomnieć tu trzeba, że do tego czasu historycy z NRD uczestniczyli w zjazdach Związku Historyków Niemieckich. Winfried Schulze nie bez racji zauważył, że ten powojenny okres rozwoju nauk historycznych w Niemczech jest stosunkowo mało znany, zwłaszcza młodszej generacji historyków, dla której — jak pisze — wszystko zaczyna się od głośnej Fischer-Kontroverse (s. 3). W podobnym tonie — przeciw przecenianiu znaczenia tej cezury — wypowiedział się niedawno Karl Dietrich Bracher¹. Ograniczenie ram czasowych wkładu wynagradza Schulze czytelnikowi bardzo szczegółowym, mikrograficznym ujęciem problemu i wykorzystaniem źródeł mało znanych, a trudno dostępnych, takich jak archiwa uniwersyteckie i inne placówki badawcze, gazety i czasopisma, prywatna korespondencja, wywiady i rozmowy z historykami bądź ich rodzinami. To poszerzenie bazy źródłowej stanowi o wartości pracy, jest też usprawiedliwieniem dla podjęcia na nowo tematu, który od dawna był przedmiotem zainteresowania wybitnych historyków. Podejmowali

¹ K. D. Bracher, *Weltorientierung als Problem deutscher Demokratie*. W: *Ein ganz normaler Staat? Perspektiven nach 40 Jahren Bundesrepublik*. München, Zürich 1989, Serie Piper, Bd. 1028, s. 21, s. 35 (przypis 1).